

Erdélyi Ritkaságok

Szerkeszti Dr Jancsó Elemér

6.

ŠZÉKELYUDVARHELY LEGRÉGIBB LEÍRÁSA

Irta:

LAKATOS ISTVÁN

Latinból fordította:

JAKLOVSZKY DÉNES

KOLOZSVÁR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1942

LAKATOS ISTVÁN

SZÉKELYUDVARHELY LEGRÉGIBB LEÍRÁSA

Latinból fordította:

JAKLOVSZKY DÉNES

KOLOZSVAR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RESZVÉNYTARSASÁG
1942.

Felelős kiadó: Lakatos István.

Minerva R. T. Kolozsvár. 15098. Felelős vezető: Major József.

BEVEZETÉS.

Székelyudvarhely városának legrégibb leírása a XVIII-ik század elejéről, az 1702-ik évből való. Ebben az évben, október 30-án jelent meg a székelyudvarhelyi születésű Lakatos István jezsuitának, Csíkkozmás plébánusának latin nyelven írott műve a következő címmel: »*Siculia delineata et descripta accuratius quam hactenus: nunc ad lucem data dedicataque A: C: 1702. A R P Andreae Lenczovicz e Soc. Jesu Residentis in Udvarhelyiensis Superiori Patri multum venerando ab A. R. P. Stephano Lakatos de oppido Udvarhely Parocho Kozmasiensi die 30 Octobr.*«

Ez magyarul így hangzik: Az eddiginél nagyobb pontossággal lerajzolt és leírt Székelyföld: Most, a megváltás 1702-ik évében, október 30-án kiadta és főtisztelendő Lenczovicz András jezsuita atyának, a székelyudvarhelyi rendház mély tiszteletre érdemes főnökének ajálta a Székelyudvarhely városából származó, főtisztelendő Lakatos István atya, csíkkozmási plébánus.

A földrajzi és történelmi adatokat tartalmazó könyvecskéből több példány maradt fenn, de csak kéziratban. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában 4 példányt őriznek, a Magyar Nemzeti Múzeumában hármat. Az utóbbiak közül azon-

ban csak egy teljes, a másik kettő félben maradt. En csupán ezt a hármát néztem át és arról győződtem meg, hogy nem egy kéztől erednek, legfeljebb a teljes szöveg származhatott a szerzőtől. Ebből fordítottam le a Székelyudvarhely városáról szóló részt. Állítólag Erdélyben is található Lakatos műve és pedig Brassóban és Szebenben. Azonban Szebenben hiába érdeklődtem utána a Bruckenthal könyvtár igazgatóságánál, nem tudtak nyomára akadni.

A címlapon olvasható »ad lucem data« kifejezés arra enged következtetni, hogy a mű nyomtatásban is megjelent. Ezt állítja Benkő József is Transsilvania című könyvében, megjegyzi azonban, hogy valószínűleg elkallódott a megjelenés idején dülő forradalmak miatt.

Bárhogy is álljon a dolog, Lakatos műve csakhamar Erdélyszerte ismertté vált. Nemcsak olvasták, de másolták is. Amint ma mondanók, hézagpótló volt. Az utána következő írók forrásmunkául használják és idéznek belőle. Hivatkoznak rá mindazok, akik a rovásírás emlékeit tanulmányozzák, mert Lakatos közli a székely rovásírás 33 betűjét és rövidítéseit annak a véleményének adván kifejezést, hogy már a régi húnok így írtak. Nemrégiben Boga Alajos irányította rá a figyelmet s Kolozsvárról, 1914-ben megjelent értekezésében, mint a székelyek történetíróját mutatja be és méltatja Lakatos. Az író életrajzát is ő állította össze a rendelkezésre álló gyér adatok felhasználásával. Szerinte Lakatos 1620—25 körül született nemesi családból, atyját Lakatos, illetve Tsizmadia Jánosnak, anyját Basa Zsuzsánnának hívták. Nem tudni, mikor és

hol tanult s mikor szentelték pappá. Csak annyi bizonyos, hogy 1645-ben az erdélyi püspöki helytartó mellett szentszéki bíró volt, 1674-től fogva pedig csíkkozmási plebánus. Székelyudvarhelyi házait és jószágait a ferencrendieknek adományozta és 1706. március 14-én halt meg.

Munkájának hetedik fejezetét fordítottam le és a fordítás tulajdonkép eleget mond, magyarázatra nem szorúl. Mégis szükségesnek tartom, hogy egy s másra felhívjam az olvasó figyelmét. Rá kell mutatnom a leírás főbb pontjaira, vagyis arra, hogy a szerző hogyan csoportosította mondanivalóját, aztán szólanom kell röviden a leírás jelentőségéről.

Ami a Lakatos által követett sorrendet illeti, először a város környékét és fekvését írja le. Azután elmondja, hogyan növekedett a város a közvetlen közelében levő falvak lakóinak áttelepítése folytán. Majd felsorolja a legrégibb utcaneveket s említést tesz a város házairól.

A következő részben a város lakosainak nemzetiségéről, nyelvéről, vallásáról, foglalkozásáról, társadalmi viszonyairól s a székelyudvarhelyi vásárokról szól. Ezek után a templomokat és a várost ismerteti, végül szól a székelyudvarhelyi jezsuitákról templomukról és iskoláikról.

Természetes, hogy ahol csak lehet, kitér a katolikus hívek és papok üldöztetéseire, nehéz helyzetére, de ezek a kitérések annyira a tárgyhoz tartoznak, úgy beleilleszkednek a mű egészébe, hogy az áttekintést nem nehezítik meg és nem válnak a mű kárára. Azon sem kell megütköznünk, hogy néhány csodával határos eseményről olvashatunk a leírás-

ban. Minden írásmű magán viseli korának bélyegét és e szabály alól Lakatos Siculiája sem kivétel.

Annyi bizonyos, hogyha a szerző történelmi okiratokat tanulmányoz és nem csupán a hagyományt fogadja el, akkor egészen másképp tárgyalja a város területi bővülését és többet mond a várról s a ferencrendiek zárdájáról.

De nem az én feladatom az, hogy bírálatokba bocsátkozzam. Inkább arra mutatok rá, hogy a Lakatostól származó leírás elsősorban a székekelyudvarhelyi katolikusok számára őrzött meg néhány értékes adatot s rájuk nézve vált különösen becsessé.

Bepillantást enged nekik abba a forrongó korszakba, amelyben Székelyudvarhely vallási villongások színtere volt. Ha csak néhány odavetett vonással is, de megkapó képet rajzol a manapság meglehetősen ehagyottan és árván álló Jézus kápolnáról, amelyik harmadfél évszázaddal előbb, amikor csak egy katolikus templom volt a városban, jelentős szerephez jutott. Elénk állítja a Szent Miklós hegyi régi templomot, amelyikről vajmi keveset, majdnem semmit sem tudunk, híjával lévén mindenemű rája vonatkozó feljegyzésnek. Végül adatokat közöl Sámbar Mátyásra, a horvát származású jezsuita atyára vonatkozólag, akinek olajfestésű arcképe ma is ott látható a székekelyudvarhelyi katolikus plebánia ebédlőjében s aki eredményesen munkálkodott Székelyudvarhelyen a katolikus hitélet megszilárdításán.

Ezek előre bocsátása után közlöm a székekely anyaváros legrégibb leírását magyar fordításban.

Székelyudvarhely leírása.

A levegőjéről és egészséges forrásairól híres Udvarhely, az egész Székelyföld fővárosa, részben síkon, részben hegyoldalakon terül el a Nagy-Küküllő mentén, két mérfölnyire a mindenfelé jól ismert Hargita hegy lábától, a Szarkakő és Budvára között. A Szarkakőtől ered a város közepén átfolyó, általában Varga pataknak nevezett folyócska, a Budvárán pedig a régi pogányok rombadőlt várának nyomai valamennyire még most is látszanak.

A város környékén régidők óta teljes épségében áll az általában Jézus házának nevezett Jézus neve kápolna, amely különösképen híres arról, hogy a katolikusok és az eretnekek igen nagy tömegben sereglenek oda és pedig nyilvános istentiszteletre évenként egyszer, Ünnapján, magán ájtatosságok elvégzése céljából minden vásár- és ünnepnap hajnalhasadtakor. Ugyanott sóér és betegeket gyógyító forrás van, amelyben rengeteg ember nyeri vissza egészségét.

A város területe igen keskeny, kevés erdeje van; három csererdeje; ezek közül egyiket nem rég irtották ki, a helyén szántóföldek vannak. Ezeken kívül nő a határában csaknem mindenféle fajtájú fa, de a legtöbbje alacsony. A hegyoldalakon levő földek jó részt terméketlenek; valamivel kövérebbek a már

említett Küküllő völgyében, a sikon fekvők. A közvetlen közelben, köröskörül sűrűn lakott falvak vannak, ezeknek köszönhető, hogy a heti és országos vásárokon minden bőven akad.

A mindenfelől gyümölcsös- és zöldséges kertektől és kaszálóktól körülvett város, amelyiknek két malma közül az egyik a jezsuitáké volt, a másik pedig a várhoz tartozott, kezdetben kicsi volt és szűk határok közé szorult; később gyarapodott a környékén levő három faluval és pedig *Szent Imre falvával*, amelyik a Szarkakő aljában, a manapság *Pusztának* nevezett területen állott, ahol még most is látszanak a falu gyümölcsös kertjei s a kápolna helye; mikor a köznép húsvéti körmenetet tart, itt mindig megáll s mintha régi szent helyen lenne, ajtatos imádságokat mond; aztán *Dancsfalvával*, amely az előbb említett Jézus nevű kápolna felett, a *Nagy völgyben* feküdt; ezeken kívül még *Cibrefalvával*, amelyik a Küküllő folyón túl, *Boldogasszonyfalván* felül volt, ahol most kertek láthatók. Ebből a két utolsó faluból lett a várost jelentékenyen növelő *Botos-utca*, Szent Imre falvából pedig az ugyanolyan nevű utca. Ezeken kívül más utcái is vannak a városnak és pedig *Fűz-utca*, a *Szent Miklós* hegy aljában, a Szent Imre-utcába nyíló *Varga-utca* a Varga patak mellett, a Bethlenfalva felé vivő *Darabant-utca*, *Vár-utca*, a város közepén levő *Piac-utca*, a Küküllő folyó felé vezető *Új-utca*, a Botos-utca végén levő *Malom-utca*.

Házai alacsonyok, kevés a kőből való, legtöbbje fából épült s leginkább zsindellyel van fedve. Csak egy magasabb háza van a piacon, valami nemes em-

beré; bár egyemeletes, mégis annyira dűledező, hogy csak hébe-hóba akad lakója.

Ezt a várost a csak magyarul tudó székely nép lakja, a jövevények mihamar hozzá hasonulnak. Egészen 1600-ig ez a nép mindig katolikus volt attól kezdve, hogy a pogányságról a keresztény hitre tért, ami 1010-ben történt Szent István, Magyarország királya és apostola buzgó tevékenykedésének eredményeképp. A Kálvin-féle eretnokség először a XVII-ik század elején kezdett terjedni és hívőkre találni, egyrészt idegenek beköltözése, másrészt a katolikusok üldözése következtében, amelynek gyakran hosszú időn át voltak kitéve. Itt egyebek között azt kell megjegyezni, hogy a szemevilágát vesztette egy katolikus, aki az üldözésektől való félelmében a kálvinistákhoz állott át s átvette szertartásukat, vallásukat s minden ízében hamis hitűket; így büntette Isten, amíg csak élt.

A város lakosainak zöme iparos, kisebb számban akadnak földművesek, vannak kereskedők is. Mindannyian két társadalmi osztályba sorolnak: egyesek ugyanis nemesi vagy lófői rangot viselnek és fegyverrel szolgálják az országot, mint a többi zászlóaljakba osztott székely-nemesek s a föld- és háztulajdonos nemes emberek; mások viszont polgárok, akik kötelesek a várnak bizonyos terheit viselni, de egyben királyi meghívottak és meg kell jelenniök annak rendje és módja szerint az országgyűléseken.

Ebben a városban polgári, meg nemesi törvényszék van; üléseik alkalmas időben s az ügyek szükségességének megfelelően tartatnak; mindkét

törvényszéknél az üléseken részben köz, részben magán ügyeket tárgyalnak.

Híres vásárokat tartanak a város közepén, vagy heti, vagy országos vásárokat; ilyen három van évenként, az egyik Ūrnapján, a másik Szerafi Szent Ferenc ünnepén, a harmadik nagybőjt közepén. Heti vásár van az évnek mindenik kedden. Mind a kétféle vásáron daskálni lehet csaknem mindenféle holmiban és pedig húsfélékben, fában, sóban, állatban, búzában, különféle hüvelyesekben, halakban, majorságban, az évszakhoz mérten más és más fajtájú gyümölcsökben, pogácsákban, portékákban és egyéb, az emberi élet fenntartásához és kényelméhez szükséges dolgokban; mindezeket szász és székely vidékekről hozzák ide. A vásár vámja részben a polgárokat illeti, részben a várat. A polgárok szabadon tarthatnak korcsmát Szent Mihály napjától március haváig, egyébként csak a vár tartja és gondozza őket, de érvényben van az egyházi személyek és plebániák erre vonatkozó joga és szabadsága.

Egyébiránt a piacon mindennap találhatók élelmiszerek, apró-cseprő holmik, azonkívül halak, majorság, sajt s amikor annak ideje van alma, körte, barack, szőlő, dió, pogácsa, cseresznye, meggy s más ilyesfélék, amik a mindennapi megélhetéshez szükségesek.

Három nagynak mondható templom van a városban. Közülök az első és a legrégibb a katolikus plebánia Szent Miklósnak szentelt és ugyancsak Szent Miklósnak a hegyén álló temploma, a városon felül, ahol a plebánia iskolái is vannak. Hajdanában számba se igen vették, most nagyobb

tiszteletnek örvend, mindig benső áhitattal látogatják. Volt rá idő, hogy az eretnek fejedelem hatalmában bizakodó eretnekek erőszakkal elfoglalták, de nem az ajtón hatoltak be, mert annak a kulcsát egyházfi tartotta magánál, hanem az ablakokon át, erőszakot alkalmazva, s a lerombolt és kihurcolt oltárokat ott a hegyen tűzbe dobták. Rövid ideig az ő birtokukban volt a templom, de aztán visszaadták.

A második templom építésére a kálvinista eretnekek szolgáltattak alkalmat. A piac közepén épült, körülbelül a XVII-ik század elején, azzal a feltétellel, hogy Szent Miklós temploma, amelyet álnok módon elfoglaltak és ideig-óráig birtokukban tartottak, adassék vissza a katolikusoknak, az első és igazi tulajdonosoknak, ez az új pedig, amelyet a katolikusok és az eretnekek közösen építettek, maradjon a kálvinista eretnekeké, ami meg is történt. Attól az időtől kezdve övék a templom.

Abban az időben ugyanis, amikor a katolikusok meg voltak fosztva tulajdon templomuktól, az isteni tiszteleteket a piacon tartották, az iparosok sátrában, olykor-olykor pedig a leányegyházakba voltak kénytelenek kimenni ájtatosságuk elvégzése céljából. Sőt maga a plebánus sem székelt a városban, ahol az anyaegyház volt, hanem a bethlenfalvi leányegyházban; innen kellett mindenfelé eljárnia, hogy mindenkinek segítségére legyen.

Ez a templom ma is áll, van tornya és cinterme, két igazán nagy és csengő harángja; van hozzá paplak és iskola, amelyet szokásukhoz híven akadémiának neveznek; van lelkipásztor, aki egyuttal a felekezetbeliek esperese, vannak más egyházi alkal-

mazottak is, akik jövedelmük egy részét a felekezethez tartozó polgároktól húzzák, a jóval nagyobb részt azonban a nem katolikus fejedelemtől.

Réges-régen volt egy meglehetősen szép és tágas Szent Ferenc rendi zárda is a város északi részén; ennek temploma délre nézett; déli kapujának homlokzatán tisztán látszik a Boldogságos Szűz festett képe és látszanak a zárda északi és nyugati fekvésű cellái.

Ez a zárda most vár, amelyet minden oldalról sziklaszilárd és ékes bástyák és sáncok vesznek körül s amelyben torony és nagyobb épületek vannak. 1595-ben vették el, hogy a fejedelmek rendelkezzen vele s az ország tulajdona legyen. De rosszul jártak mert bárki lakják ott a fejedelmen kívül, annak a családja rövidesen kihal, amint azt közvetlen tapasztalatból tudják, mert hiszen itt halt ki nem is olyan rég a homorodszentpáli Kornisok családja, a Kemény Boldizsáré és legutóbb a novaji Szentpáliaké! Olykor-olykor jajveszékelés és kísértetek járása volt benne hallható, főképp a templom sekrestyéje tájékán. A nem katolikus várispánokat, akik a kegyelet érzését durván megsértve kihordatták a barátok csontjait és Szűz Mária templomának köveit, hogy az utcák kátyuit töltsék ki, utólérte a végzet. Arra lovagló fiaik hirtelen leesetek a lóról és ép azokba a kövekbe, ütvén meg magukat, szörnyet haltak. Magának a várnak egy malma van csak, kevés szántóföldje, kaszálója és gyümölcsöse; jobbágya alig egy-kettő, mivelhogy a régi barátok szegények voltak.

Ezen a három templomon kívül nemrégiben egy

görög ember kápolnát építtetett az oláhok számára a Botos-utca végén.

A fönnebb említett Szent Miklós templomot az előző századokban plebánusok gondozták, de olyan nagy volt a paphiány, hogy hol világi pap volt a gondját viselő plebánus, hol hittedjesztő szerzetes, hol pedig szabadalmas, néha sem ez, sem az nem akadt és egyetlenegy iskolamester gondjaira maradt és siralmas időket élt. Két leányegyháza van, az egyik *Bethlenfalva*, ősidők óta fennálló kis templommal, a másik *Kadicsfalva*, amelyik falunak ugyancsak van kápolnája. Ezt a leányegyházat nem régen csatolták el a szenttamási plebániától.

Ezekbe a leányegyházakba kellett szerre kijárniok a lekipásztoroknak és gyakran még más környékbeli egyházakba s a szomszédságban lakó főurakhoz is, a lelkek üdvére, ami nem csekély vigasztalás volt azok számára, akik az eretnekek között sinylődtek.

A templomot először 1651-ben vette gondjába és pártfogásába a Jézus Társaság a rend első hittedjesztője, Sámbar Bátyás révén s ez időtől kezdve hovatovább mind szebb napok virradtak rá istentiszteletek tartása, épületek emelése, az iskolás ifjúság nevelése, s a kiváló fegyelem és rend következtében. Virágozzék is és maradjon fenn örökkön örökké Isten nagyobb dicsőségére, a lelkek üdvére és nem kis vigasztalására.

Mihelyst ez a derék atya a plebánia épületének javításához kezdett s a templom fényét igyekezett növelni s a szentségek gyakori kiszolgáltatását s az iskolák fellendítését iparkodott előmozdítani kiváló

munkásságot fejtven ki a katolikus hit terjesztésében és az eretnekek hamisságának megdöntésében, mindjárt üldözést szenvedett.

Vád alá helyezték kiváló buzgalmaért, amelyik főképen akkor tűnt ki, amikor dicsőséget aratva vitázott a kálvinista eretnek hitszónokkal és egyben esperessel annak tulajdon templomában és nyilvánvalóan megcáfolta az eretnekek esztelen tévtanait, amelyek eltérítik őket az isteni római katolikus anyaszentegyháztól, minek láttára a katolikusok megerősödtek hitükben, az eretnekek pedig nagyon sokan tértek meg.

Elmarasztalására nem hoztak fel semmi érdeemes okot, csak a fejedelemnek ezt a végzését hirdették ki előtte: »Azt akarjuk, hogy távozzék Erdélyből«. Mivelhogy közben igen sok kémet szabadítottak rá, hogy távozásra bírják, 1654-ben kénytelen volt Erdélyt elhagyni.

De ekkor meleg szeretettel fogadta őt be a Károlyi család Nagykárolyban s a város határában helyet jelölt ki neki. Így újra alkalmat nyert az eretnekek megtérítésére s néhány éven át ott fejtett ki kiváló munkásságot más jezsuitákkal együtt dolgozván, majd a Rákóczi család tulajdonában levő Patakon, ahol eredményesen munkálkodott az Úr szöllőjében Millei atyával együtt, akit ugyancsak a Rákóczi család tiltott ki Erdélyből, de udvari káplánt csinált belőle. Ott élt tovább Sámbar egész 1663-ig.

Az udvarhelyi plebánián Sámbar Mátyás után következő Buczani György jezsuita ugyanott halt meg pestisben 1661-ben. Ő is üldözést szenvedett,

de az elviselhető volt. Utána pedig Gyergyai Török Benedek jezsuita következett, aki Fogaras megyéből betegen térvén vissza, nem sokkal utóbb, 1666-ban elhunyt. Ők ketten az udvarhelyi Szent Miklós templom főoltára mellett nyugosznak.

Ez a Szent Miklós templom három remekbe készült és aranyozott oltárral ékeskedik. Az oltárok közül egyik a déli oldalon van és kiváltságos oltára a Keresztrefeszített, Halálravált Krisztus Gyülekezetének, amelyiknek oroszán része van a hitélet fellendítésében, amennyiben egész éven át mindig igen szép számban jönnek össze és a gyülekezeten kívül állókat is hoznak magukkal. 1695-ben megkezdett jegyzőkönyvébe, mint legfelsőbb pártfogó, elsőnek I. Lipót, a felséges római császár, Németország, Magyarország stb. királya írta be nevét s vele együtt a családja.

Van a templomnak még két kórusa, az egyik kőből, a másik fából. A szószék minden ízében pompás, az oltárok felszerelése gyönyörűnek mondható, a zászlók arannyal ékesek. A nagy oltár oldalánál remekbe készült, aranyozott kis oltár áll a Jézus neve kápolna felé néző falnál. A templommal összeépült a Xaveri Szent Ferencnek szentelt, fűthető kápolna; benne Xaveri Szent Ferencnek meglehetősen díszes, gazdagon ékesített, remekbe készült és aranyozott oltára áll, amelyiknél ájtatos emberek fogadalmakat tettek és meghallgatásra találtak. Ugyanott pompás gyóntatószék is van.

Kőből rakott cinterem veszi körül mindezeket és azt a tornyot, amelyet Jézus-társasága emelt két nagyobb és egy kisebb harang számára és négy ki-

sebb toronnyal ékesített; harangjelzésű óra van rajta. A templom tetején még egy csengettyű van elhelyezve, hogy az Úrfelmutatást jelezze.

A kőből épült iskolák az osztályokat fogadják magukba egész a negyedikig, van bennük bennlakás is a diákok számára. Az iskolák udvarának szomszédságában, a torony előtt a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére emelt kőoszlop áll, ennek a csúcsán pedig ugyancsak Máriának festett, aranyozott és kis csillagokkal méltóképen díszített kőszobra, amelyet a diákok és mások áhitata naponként felékesít.

A plebánia félig kő, félig fa épülete egyemeletes. Ugyanott van a nemes ifjak konviktusa; ennek udvarán kívül áll egy másik kőoszlop, amelyik a kálvinisták templomának bejáratára tekint s amelyiknek a csúcsán kereszt van. A plebánia körül erre is, meg arra is kies gyümölcsös kertek vannak, a templom háta megett buján sarjadzó kaszáló, benn a város patakja mellett major.

Ma, a Jézus-társaság Udvarhely városában való betelepülésének ötvenkettedik évében, a társaságra különös dicsőséget hoznak *Lenczovicz András* atya, a házfőnök, *Menyhárt András*, ez iskolák igazgatója s a Halálravált Krisztus Gyülekezetének előjárója, *Újheli Ádám* magiszter, aki a bennlakók előjárója és az iskolák főtanárja; mindezek Jézus-társaságának tagjai; az alsóbb iskola számára világi segédtanítót tartanak; van azonkívül eléggé gazdag külső és belső felszerelésük, ez a legmegfelelőbb módon használtatik fel.

*

A bevezető rész összeállításánál forrásművek gyanánt használtam a következő munkákat:

Benkő Josephus: Transsilvania. Pars prior sive generalis, tom. II. Claudiopoli 1833.

Dr. Sebestyén Gyula: A magyar rovásírás hiteles emlékei. Budapest, 1915.

Boga Alajos: Székelyföld történetírója a XVII. században. Kolozsvár, 1914.

Az Erdélyi Ritkaságok előfizetői és pártolói.

- Br. *Aczél Ede*, Kolozsvár.
 Ajtai Gábor, Kolozsvár.
 Dr. Ajtai Miklós, Páris,
 Dr. Asztalos Miklós, Budapest.
 Dr. Asztalos Sándor, Kolozsvár.

Babos István, Kolozsvár.
 Bagaméry Zsombor, Kolozsvár.
 Dr. Balázs Endre, Kolozsvár.
 Dr. Baráth Tibor, Kolozsvár.
 Dr. Bartha Ignác, Kolozsvár.
 Dr. Báthory János, Budapest.
 Benkő Gábor, Kolozsvár.
 Dr. Bertalan István, Budapest.
 Gr. Bethlen György, Kolozsvár.
 Bezdán József, Kolozsvár.
 Bindácz Mihály, Kolozsvár.
 Bíró Ferenc, Kolozsvár.
 Bíró Gábor, Kolozsvár.
 Dr. Bíró Mózes, Kolozsvár.
 Dr. Bíró Sándor, Kolozsvár.
 Dr. Bíró József, Nagyvárad.
 Dr. Bíró Venczel, Kolozsvár.
 Dr. Bisztray Gyula, Budapest.
 Dr. Blédy Géza, Arad.
 Dr. Blankenberg V. Kolozsvár.
 Blumenfeld Gábor, Kolozsvár.
 Dr. Boskovits Imre, Kolozsvár.
 Bod Pál, Budapest.
 Bodó György, Kolozsvár.
 Dr. Bodor György, Budapest.
 Dr. Boér László, Szatmár.
 Boér Pál, Budapest.
 Bonyhai István, Kolozsvár.
 Borsai András, Kolozsvár.
 Dr. Botár István, Kolozsvár.
 Dr. Böszörményi Sándor, Kolozsvár.
 Brüll Emánuel, Kolozsvár.
 Dr. *Császár Károly*, Kolozsvár.
 Csikszeredai róm. kath. főgimnázium.
 Dr. Csomos Miklós, Budapest.
 Dr. Csögör Lajos, Kolozsvár.

Debreceni Egyetemi Könyvtár.
 Debreceni ref. főgimnázium.
 Debreceni Egyetemi Irodalomtörténeti Intézet.
 Dr. Debreczi Sándor, Sepsiszentgyörgy.
 Diamant Izsó, Kolozsvár.
 Dobolyi Lajos, Budapest.
 Dr. Döri Béla, Kolozsvár.
 Dunky Jenő, Kolozsvár.

Erdélyi Gazdasági Egylet Könyvtára, Kolozsvár.
Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.
 Br. Eötvös József Kollégium, Budapest.

- Dr. *Farkas Ferenc*, Budapest.
 Dr. *Farkas Tibor*, Kolozsvár.
 Dr. *Ferenczi Sándor*, Máramarossziget.
 Dr. *Feszt György*, Kolozsvár.
 Dr. *Finna Béla*, Budapest.
Finta Gerő, Nagyvárad.
 Dr. *Fogarasi Géza*, Kolozsvár.
 Dr. *Fogarasi József*, Kolozsvár.
Fővárosi Könyvtár, Budapest.
 Dr. *Gál István*, Budapest.
Gál Kelemen, Kolozsvár.
Gerstenbrein Arthur, Kolozsvár.
 Dr. *Gergely Pál*, Budapest.
 Dr. *Guzner Miklós*, Kolozsvár.
 Dr. *Gündisch Mihály*, Kolozsvár.
 Dr. *György Lajos*, Kolozsvár.
Gyulafehérvári róm. kath. főgimnázium.
 Ifj. *Hadházi Sándor*, Kolozsvár.
 Dr. *Halász Pál*, Kolozsvár.
 Ifj. dr. *Harsányi István*, Sárospatak.
 Dr. *Hegedüs Loránt*, Budapest.
Herepei János, Sepsiszentgyörgy.
Horváth Elek, Kolozsvár.
 Dr. *Huszár Lajos*, Budapest.
 Dr. *Ihász Béla*, Kolozsvár.
Imecs Márton, Kolozsvár.
 Dr. *Imre Kálmán*, Kolozsvár.
 Dr. *Incze Béla*, Beszterce.
 Dr. *Jancsó Béla*, Kolozsvár.
Jancsó Lázár, Páké (Háromszék vm.)
Jancsó Sándor, Marosvásárhely.
Jancsó Vilmos, Budapest.
 Dr. *János Gáspár*, Kolozsvár.
Járosi Andor, Kolozsvár.
 Dr. *Jászai Pál*, Kolozsvár.
 Dr. *Joksmann Ödön*, Kolozsvár.
 Dr. *Karácsony Benő*, Kolozsvár.
 Dr. *Katona Lajos*, Kolozs.
Kelemen Béla, Kolozsvár.
Kelemen Lajos, Kolozsvár.
 Dr. *Kelemen László*, Kolozsvár.
 Br. *Kemény János*, Marosvécs.
 Dr. *Keresztes Zsigmond*, Kolozsvár.
 Dr. *Király Jenő*, Kolozsvár.
 Dr. *Kispál László*, Kolozsvár.
Kolozsvári róm. kath. fiú-főgimnázium.
Kolozsvári ref. fiúfőgimnázium.
Kolozsvári ref. leány főgimnázium.
Kolozsvári unitárius fiú-főgimnázium.
Kolozsvári Egyetemi Könyvtár.
Kolozsvári ref. teológia.
Kolozsvári unit. teológia.
Kolozsvári Magyar Kasszinó könyvtára.
 Dr. *Kolumbán Mária*, Kolozsvár.
Kory József, Kolozsvár.
 Dr. *Kornhoffer Vilmos*, Szászrégen.
 Dr. *Kótay Pál*, Kolozsvár.
Kovács Benedek, Marosvásárhely.
Kovács László, Kolozsvár.
 Dr. *Kristóf György*, Kolozsvár.
Kuck Ferdinánd, Kolozsvár.

- Lakatos István*, Kolozsvár.
Lám Béla, Budapest.
László Dezső, Kolozsvár.
 Dr. *László Endre*, Kolozsvár.
László Tihamér, Kolozsvár.
Losonci állami főgimnázium.
Lőrinczi Ferenc, Kolozsvár.
Löw Rudolf, Kolozsvár.
- Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára*, Budapest.
 Dr. *Makkai László*, Kolozsvár.
Maksay Albert, Kolozsvár.
Mandula Jenő, Kolozsvár.
Marosvásárhelyi ref. kollégium.
Marosvásárhelyi róm. kath. kollégium.
 Dr. *Mártonffy László*, Kolozsvár.
 Dr. *Mester Gábor*, Kolozsvár.
Mestitz János, Kolozsvár.
Mezei Gyula, Kolozsvár.
 Dr. *Mezey Mihály*, Kolozsvár.
 Idb. dr. *Mikó Imre*, Kolozsvár.
 Ifj. dr. *Mikó Imre*, Kolozsvár.
 Dr. *Mikó Lőrinc*, Kolozsvár.
 Dr. *Mikó Tibor*, Budapest.
 Dr. *Molnos Lipót*, Páris.
Molter Károly, Marosvásárhely.
Moskovits József, Kolozsvár.
- Dr. *Nagy András*, Kolozsvár.
 Dr. *Nagy László*, Kolozsvár.
Nagy Sándor, Budapest.
Nagyenyedi ref. kollégium.
Nagyvárad ref. leánygimnázium.
Népies Irodalmi Társaság.
Naszódi állami főgimn.
- Dr. *Neumann Jenő*, Kolozsvár.
 Dr. *Oberding József*, Kolozsvár.
- Dr. *Pais Dezső*, Budapest.
 Dr. *Parádi Kálmán*, Kolozsvár.
Pálffy Endre, Naszód.
 Dr. *Pálffy László*, Kolozsvár.
Pellion Ervin, Marosvásárhely.
Pécsi Egyetemi Könyvtár.
 Dr. *Péterffy Jenő*, Kolozsvár.
 Dr. *Péterffy Pál*, Kolozsvár.
Pogány Albert, Nagyenyed.
 Dr. *Pollák Miksa*, Kolozsvár.
- Rédei Károly*, Budapest.
Reischel Arthur, Kolozsvár.
Reviziós Liga Könyvtára, Budapest.
Rohonyi Vilmos.
Rohonyi Károly.
 Dr. *Roth Marcel*, Kolozsvár.
- Sántha Lajos*, Csikszereeda.
Sárospataki ref. kollégium.
Sepsiszentgyörgyi ref. Mikó-kollégium.
 Dr. *Silai István*, Kolozsvár.
 Dr. *Soó Rezső*, Kolozsvár.
 Dr. *Steiner Pál*, Kolozsvár.
- Ifj. *Szabó Géza*, Nagyenyed.
 Dr. *Cs. Szabó László*, Budapest.
Szabó Magda, Kolozsvár.
 Dr. *Szabó Sándor*, Budapest.
 Dr. *Szakáts Kálmán*, Budapest.
 Dr. *Szakáts Lajos*, Kolozsvár.
Szász Árpád, Zilah.
 Dr. *Szathmáry János*, Kolozsvár.

Dr. Szádeczky Elemér, Sopron.
 Dr. Szász Zsombor, Budapest.
 Dr. Szánthó Miklós, Kolozsvár.
 Ifj. Szele Márton, Kolozsvár.
 Szenczei László, Budapest.
 Széchenyi Könyvtár, Budapest.
 Székely Múzeum, Sepsiszentgyörgy.
 Dr. Szilágyi Olivér, Marosvásárhely.
 Szilágysomlyói állami főgimnázium.
 Dr. Szücs Elemér, Kolozsvár.

Tamási Aron, Kolozsvár.
 Tatár Géza, Zilah.
 Tatár Ferenc, Kolozsvár.
 Tárcza Bertalan, Kolozsvár.
 Gr. Teleki Adám, Marosújvár.
 Gr. Teleki Ernő, Kolozsvár.
 Gr. Teleki Géza, Kolozsvár.
 Dr. Takáts Zoltán, Kolozsvár.
 Temesvári róm. kath. főgimnázium.
 Dr. Tolnai Gábor, Budapest.
 Dr. Tonk Emil, Kolozsvár.
 Dr. Tusa Gábor, Kolozsvár.
 Dr. Tóth László, Kolozsvár.

Udvari István, Kolozsvár.
 Ungváry Sándor, Kolozsvár.
 Urbán Andor, Dés.
 Dr. Ürmössy József, Kolozsvár.
 Dr. Ürmössy Károly, Kolozsvár.

Varró Dezső, Dés.
 Vámszer Géza, Kolozsvár.
 Dr. Váró György, Udvarhely.
 Vásárhelyi Boldizsár, Kolozsvár.
 Vásárhelyi János, Kolozsvár.
 Dr. Vásárhelyi László, Kolozsvár.
 Ifj. dr. Vékás Lajos, Kolozsvár.
 Dr. Veégh Sándor, Marosvásárhely.
 Vass László, Budapest.
 Gr. Wass Albert, Kolozsvár.

Zilahi ref. főgimnázium.
 Dr. Zolnai Béla, Kolozsvár.
 Zöld Márton, Kolozsvár.
 Dr. Zsakó Andor, Budapest.
 Dr. Zsakó Gyula, Budapest.
 Dr. Zsakó István, Budapest.
 Zsakó Zoltán, Kolozsvár.

„ERDÉLYI RITKASÁGOK“

MEGJELENTEK:

1. *Az erdélyi magyar színészet hőskora (1792—1821).* Nagy Lázár visszaemlékezései. Bevezetéssel ellátta dr. Jancsó Elemér.
2. *Péterfi Károly esztétikája.* Bevezetéssel ellátta dr. Kristóf György, egyetemi tanár.
3. *Ruzitska György: Egy erdélyi muzsikus vallomásai.* Bevezetéssel ellátta Lakatos István.
4. *Bod Péter önéletírása.* Fordította dr. Valentini Antal, könyvtárigazgató, bevezetéssel ellátta dr. Jancsó Elemér.
5. *Oroszhegyi Józsa: Román élet.* Bevezetéssel ellátta dr. Biró Sándor.
6. *Lakatos István: Székelyudvarhely legrégibb leírása.* Fordította és bevezetéssel ellátta Jaklovszki Dénes.

ELŐKESZÜLETBEN:

- Sándor István: Székelyföldi utazás.* Bevezetéssel ellátta Benczédi Pál, teológiai tanár. Két kötet.
- Bölöni Farkas Sándor: Nyugateurópai utazás.* Bevezetéssel ellátták dr. Gál István és dr. Jancsó Elemér. Két kötet 30 képpel.
- Kövári László: Jellemképek.* Bevezetéssel ellátta Kelemen Lajos levéltári főigazgató.
- Apáczai Cseri János összes művei.* Bevezetéssel ellátta dr. Jancsó Elemér. 3 kötet.
- Bisztray Károly emlékiratai.* Bevezetéssel ellátta dr. Bisztray Gyula.
- Tatrossy György önéletírása.* Bevezetéssel ellátta Domokos Pál Péter.
- Petelei István ismeretlen levelei.* Bevezetéssel ellátta dr. Kozocsa Sándor.
- Bölöni Farkas Sándor Werther fordítása.* Bevezetéssel ellátta dr. György Lajos, egyetemi tanár.

